

1 серпня виповнилося 100 років від дня смерті Лесі Українки

Маразівка з ожинаю

«Цілюю», – написала геніальна поетеса. Поставила крапку, відтак рішуче додала своє останнє слово на папері: «Леся». І поставила крапку. Теж останню. Таким був підпис на вітальній листівці, адресованій сестрі Ользі Косач-Кривинюк, яка відзначала іменини в Лоцманській Кам'яниці. Працювала в цьому козацькому поселенні перед дніпровими порогами земським патронажним лікарем, була старшою за Ларису (Леся), любила її невимовно, неvigасно, як і молодшу Ізидору. Серце зайшлося болем, стала збиратися до незнайомого грузинського селища Сурамі, де лікувалася сестра. Та не встигла попрощатися. Спізнилася лише на кілька годин.

Остання поїздка до Єгипту взимку 1913 року не принесла полегшення. Треба було повертатися додому, бо починав дмухати хамсин – нестримний вітер, який ніс сухі колючі піски з розпеченої Сахари. Насувалася пекельна спека, навіть здорові європейці задихалися. Бракувало повітря й Лесі. І вона твердо сказала: «До Києва, до мами».

У місті, де поетеса колись вінчалася, зібралася вся родина. Приїхали брат Микола з Колодяжного й сестри – Ольга з маленьким сином та Ізидора з чоловіком (мешкали в Могилеві-Подільському). Саме їм Леся й прочитала ще не надруковану драматичну поему «Бояриня». Подарувала твір матері (вона опублікує твір у своєму журналі «Рідний край» уже після смерті доньки), а сама ще раз потайки, щоб ніхто з рідних не бачив, передивилася зроблені в Києві медичні аналізи. Вони гасили останні іскорки надії. Уже знала, що навіть знаменитий лікар-експериментатор Фінк-Фіновицький відмовився лікувати її якимсь своїм новим методом. Обидві уражені нирик завдавали нестерпного болю. Треба було вирушати на Кавказ.

Ще квітнув травень, коли Леся Українка поїхала до Кутаїсі. Настало затишшя. Сестри зустріли літо у власних домівках, мати збиралася до Гадяча. Грім пролунав несподівано. Сповістив про нього

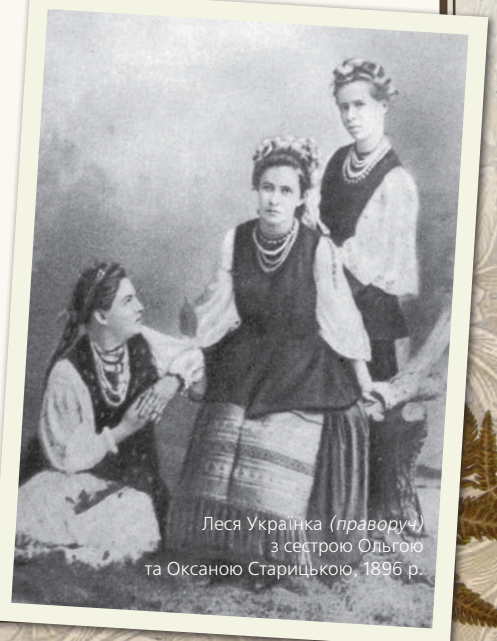
Лесин чоловік Климент Квітка. У середині червня він попросив Ізидору допомогти доглядати за хворою дружиною. Наймолодша сестра негайно помчала до Києва, щоб звідти швидким поїздом добути на Кавказ. Матері правди не сказала, та Олена Пчілка серцем відчула, що насувається непоправне лихо, й разом з Ізидорою поїхала до Лесі. Залізниця пролягала через Катеринослав (нині Дніпропетровськ). Зустрілися там із Лесиними сестрами Ольгою та Оксаною й рушили далі. Поетеса підвелася з ліжка, зустріла

64

Леся Українка (праворуч)
та Олена Пчілка. Крим, 1897 р.

В останні роки життя Леся Українка (для лікарів Лариса Петрівна Косач-Квітка) вимушено мешкала далеко від рідної землі. Туберкульозний процес у нирках розвивався підступно й невмолимо, навіть тверда воля поетеси вже не витримувала його нещадної навали. Дедалі рідше хотілося мережити рядки, чимраз частіше кортіло просто зорити у вікно – вдивлятися в далину й згадувати, згадувати...

Леся Українка (праворуч)
з сестрою Ольгою
та Оксаною Старицькою. 1896 р.

Осіння казка.

Фантасмагорія

рідних щасливою усмішкою. У Кутаїсі володарювала спека, й лікар запропонував перевезти хвору в гори. Вибрали Сурамі – тихий курорт серед крутих вершин, облаштували кімнату з балконом. Леся з допомогою Ізидори виходила туди щодня. Поріднилася з простеньким шезлонгом, відпускала погляд на волю – до нестримних гірських потоків, про себе повторювала давно написані рядки: «Ні, я хочу крізь сльози сміятись». Шепотіла: «Ні, ні». І стискала сухі вуста, до яких змарнілими щочками струменіли сльози. Нічого не їла, інколи просила зробити морозиво з ожиною, яка густо росла неподалік від будинку.

Олена Пчілка згадувала: «Коли я в початку липня прибула до Лесі на Кавказ у Кутаїс, вона, лежачи хвора в ліжку, однак поривалася думкою до своїх творів. Одного разу, при розмові об «Арго», згадала про свою обітницю про ту поему і сказала: «Ану спробую зазначити, як би то воно виходило». Отож вона говорила, а я писала з її слів поданий тут зміст її надуманої поеми. Проказуючи, Леся дещо зміняла – місце дії, останні слова. Перше хотіла закінчити прокляттям, потім сказала: «Ні, нехай «останнім... акордом» буде молитва до Геліоса, – та й проказала ті слова, що стоять у кінці конспекту. – Оттак і буде, – додала Леся на останку, – як тільки зможу писати, зараз напишу й пошлю». Та сьому бажанню не судилося справдитися. Зостався конспект». То був конспект драматичної поеми «На берегах Александрії».

Ночами Леся марила. Врятувати поетесу могло хіба що диво. Та на нього вже сподівалася тільки мати. Саме вона сказала, що незабаром має прийти Ольга. Леся ледь спромоглася запитати: «А о котрій годині приїде Ліля?». Потяг прибував о четвертій годині ранку, й мати зронила: «Та ось-ось». Леся задрімала.

Поїзд примчав за розкладом. Та геніальної поетеси вже не було: її серце зупинилося о першій годині

Справа наліво: Леся Українка, Климент Квітка, Ф. Карпова, Маруся, названа дочка Ф. Карпової. Кавказ, 1911 р.

ночі. Уранці редакція київської газети «Рада» одержала таке телеграфне повідомлення: «Тяжко трибиті великим горем мати й інша родина послають звістку на Україну, що 19 липня вдосвіта померла на Кавказі в Сурамі Леся Українка (Лариса Квітка, уроджена Косачівна). Поховують у Києві. Олена Пчілка». Так, непоправне сталося саме 19 липня – за тим, старим, літочисленням, за яким жила Леся. Сумна звістка сколихнула не лише Україну, а й усю Європу. Співчуття надходили з Риги, Варшави, Парижа, Відня, Женеви, з багатьох українських міст і сіл. Некрологи подали московські та петербурзькі газети. Надіслав скорботну телеграму Іван Франко: «Пам'ять дорогої усопшої записана в моїй душі незатертими слідами. Честь їй!».

Домовину до Байкового цвинтаря несли на руках, співати пісень і виголошувати промови було заборонено. Поліція, навіть кінна, невідступно супроводжувала жалобну процесію. Дуже молодики в цивільному зривали стрічки й написи. Людей не пускали на кладовище, та вони пробивалися крізь щільні заслони. Делегації з різних кутчків України, а також

Росії та Грузії влаштували справжні маніфестації.

Поховали українську поетесу зі світовим ім'ям між могилами батька й старшого брата Михайла.

Р. С. Доля їхніх родичів склалася по-різному. Олену Пчілку прийшли заарештовувати в 1929 році, але залишили вдома, бо не могла ходити. Невдовзі відома громадська діячка, член-кореспондент АН УРСР померла. Скромного, сором'язливого Лесиного чоловіка, музикознавця-фольклориста Климента Квітку заарештували 1934-го й вивезли на три роки до Караганди. Після заслання не міг повернутися на рідну землю, отож мешкав в Александрові під Москвою (пережив дружину на сорок років). Михайло Васильович Кривинюк, чоловік сестри Ольги (емігрувала до Праги), близький Лесин друг, був заарештований 1929 року й умовно засуджений на показовому процесі СВУ. Сестра Оксана брат революції виїхала закордон, брат Микола жив у Колодзатові – в тій частині Волині, що відійшла до Польщі. Ізидора (це ім'я вибрали Леся й Михайло, щоб вона була, як виросте, «донною Ізидорою») та її чоловік Юрій Григорович Борисів упродовж довгих років страждали в тюрмах і таборах, де їли не морозиво з ожиною, а сніг. Врятувалася лише донна Ізидора. Поет Максим Славинський, з яким Леся переклала твори Гейне, емігрував. 1945 року в Празі його заарештували й вивезли до Лук'янівської в'язниці, де він і помер. Близька товаришка Людмила Старицька-Черняхівська, вже 73-річна, попрощалася з білим світом у телячому вагоні потяга, яким вивозили в'язнів до Казахстану. Геніальну драматичну поему «Боярня» Лесі Українки за радянських часів не друкували.

Микола СЛАВИНСЬКИЙ.

Жалобна процесія з тілом Лесі Українки на Байковому кладовищі. 7 серпня 1913 р.